

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Charakterystyka mężczyzn - sprawców przemocy w świetle psychologicznego opiniodawstwa sądowego

Author: Danuta Rode

Citation style: Rode Danuta. (2011). Charakterystyka mężczyzn - sprawców przemocy w świetle psychologicznego opiniodawstwa sądowego. "Chowanna" (2011, t. 2, s. 179-211).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

DANUTA RODE

Charakterystyka mężczyzn — sprawców przemocy w rodzinie w świetle psychologicznego opiniodawstwa sądowego (art. 207)

The characteristics of domestic violence perpetrators in psychological court expertise

Abstract: The aim of the research was to obtain the answer to the question: can we distinguish different types of intrafamily violence perpetrators considering a specified profile of personality factors and temperament traits and how they cope with stressful situations? The research was conducted on a group of 325 men convicted for harassment over family members. The following personality traits of violence perpetrators were categorised: locus of control, self-acceptance, aggressiveness, hostility, IQ and temperament traits. The research techniques employed in the study were: the Wechsler Intelligence Scale, Berger's Self-Acceptance Scale, the Delta Questionnaire by R. Drwal, the SABD Questionnaire — Buss-Durkee, Formal Characteristics of Behaviour — Temperament Inventory (FCZ-KT) by J. Strelau, the WCQ (The Ways of Coping Questionnaire) by R.S. Lazarus and S. Folkman, a categorised interview and an analysis of court records. Resultantly, four subgroups (clusters), differing in terms of selected personality traits, were specified: reactively aggressive perpetrators, perpetrators of low preventive competences, psychopathic and retaliatory, and perpetrators with a big adaptive potential. Next, the groups were characterised in terms of stress-coping strategies, and psychological processes of coping with stress proceeded differently in the research group.

Key words: violence, domestic violence, offender and victim of domestic violence.

Problematyka i cel badań

Badania nad problematyką przemocy przedstawiano w większości opracowań z punktu widzenia ofiar przemocy, nie podejmowano prób opisanie przemocy z perspektywy jej sprawcy. Badania agresorów były fragmentaryczne (Vaselle-Augenstein, Ehrlich, 1992; Hamberger, Hastings, 1986; Dutton, 1988, 2001; Holtzworth-Munroe et al., 2003). Te nieliczne badania dotyczą charakterystyki sprawcy przemocy. K.D. O'Leary (1993), K. Browne i M. Herbert (1999), a także J. Weitzman i K. Dreen (1982) charakteryzują sprawców przemocy domowej jako osoby niepewne siebie, przeżywające różne lęki wynikające z poczucia niższej wartości, nieudolności i opuszczenia. J.H. Goldstein (1986) dodaje, iż charakterystyczny dla tych osób jest niższy poziom asertywności, gorsza samoocena i słabe rozwinięcie umiejętności społecznych. Stwierdzono także istotny związek krzywdzenia współmałżonka z zaburzeniami psychicznymi (Faulk, 1974; Bland, Orn, 1986; podają za: Herbert, Browne, 1999).

K. Browne i M. Herbert (1999) na podstawie wyników badań przedstawili cechy charakterystyczne sprawców przemocy w związkach małżeńskich. Należą do nich między innymi: niskie poczucie własnej wartości, brak umiejętności społecznych i asertywności, zaburzenia emocjonalne (lęk, depresja), nadużywanie alkoholu, słaba samokontrola, włość, zazdrość, brak empatii i współczucia, problemy materialne i społeczne (brak pracy). O.W. Barnett, C.L. Miller-Perrin i R.D. Perrin (1997), L.W. Bennett i O.J. Williams (1999), B. Krahe (2005), V.R. Wiehe (1998) wykazali, iż mężczyźni krzywdzący swoje partnerki charakteryzują się: niskim poczuciem własnej wartości, poczuciem bezsilności wynikającym z powodów leżących poza związkiem, patologiczną zazdrością, antyspołecznymi zaburzeniami osobowości.

Sugeruje się również, że sprawcy przemocy mają problemy z nadużywaniem alkoholu (Browne, Herbert, 1999; Saunders, 1992; Dobach, Dobach, 1979 — podają za: Dutton, 2001), doświadczyli przemocy w przeszłości (O'Neil, 1981; Dutton, 2001; Giles-Sims, 1983; Browne, Herbert, 1999; Rode, 1998; Badura-Madej, Dobrzyńska-Mesterhazy, 2000), poddawani byli rygorystycznemu wychowaniu, doznali emocjonalnego odrzucenia (Steinmetz, 1987; Wiehe, 1998), przejawiają niewłaściwe sposoby reagowania na stres (Steinmetz, 1987).

Kilku autorów próbowało wyróżnić typy sprawców przemocy, którzy charakteryzują się szczególnymi czynnikami ryzyka i wzorcami agresywnego zachowania. L. Mott i E. McDonald (podają za: Saunders, 1992) wyodrębnili dwa typy sprawców:

- typ bijący — jest skłonny brać odpowiedzialność za swoje zachowanie, często ostrzega przed wybuchem agresji;
- typ maltretujący — stosuje skrajne formy przemocy i obwinia za to partnera.

E.W. Gondolff (podaję za: Saunders, 1992) wyróżnił trzy typy sprawców:

- agresor domowy — nie stosuje zbyt ostrych form przemocy, po ataku okazuje ofiarom czułość, posiada poczucie winy;
- socjopata — wyrządza dotkliwe krzywdy w domu i poza nim, często ścigany przez prawo;
- agresor antyspołeczny — stosuje ekstremalne formy przemocy.

D.G. Dutton (2001) podzielił sprawców przemocy domowej na trzy typy:

- agresor psychopatyczny z brakiem reaktywności emocjonalnej i sumienia;
- agresor superopanowany — skrajnie opanowany, perfekcjonistyczny, z silną potrzebą dominacji i kontroli nad partnerką;
- agresor cykliczny/labilny emocjonalnie — słaba kontrola własnych uczuć, poczucie bezsilności, niska samoakceptacja.

Na podstawie gruntownej analizy tych typologii Amy Holtzworth-Munroe i Gregory L. Stuart (1994) przygotowali propozycję zintegrowanej typologii, w której wyróżnili trzy typy takich mężczyzn:

- brutalnie wyłącznie rodzinni — akty przemocy ograniczają wyłącznie do własnej rodziny, nie przejawiają oznak psychopatologii;
- brutalnie dysforyczni z pogranicza — stosowanie przemocy wynika z niestabilności emocjonalnej i zaburzeń psychicznych; ich agresja koncentruje się na własnej rodzinie, sporadycznie dopuszczają się agresji pozarodzinnej;
- brutalnie ogólnie stosujący przemoc, antyspołeczni — dokonują aktów przemocy zarówno w rodzinie, jak i poza nią, poza agresją fizyczną dopuszczają się często agresji psychicznej i seksualnej.

Generalnie wyniki badań wskazują, iż nie można mówić o jednym typie sprawcy przemocy wewnątrzmałżeńskiej, nie wiemy także, jakie mogą być uwarunkowania kształtowania się indywidualnych cech osobowości sprawców przemocy, zakłada się bowiem wpływ różnych czynników na wyzwalanie się aktów agresji u sprawców przemocy. Jednak w analizie zachowania sprawców przemocy zwraca się uwagę na zaburzenia w zakresie: kontroli, poczucia własnej wartości, tożsamości i funkcji „ja”.

Cel badań

Celem badań przeprowadzonych przez autorkę było dokonanie charakterystyki psychologicznej i społecznej sprawców przemocy domowej pod kątem:

- wybranych cech osobowościowych;
- funkcjonowania biologicznego, nadużywania alkoholu, zaburzeń psychicznych;
- przebiegu socjalizacji;
- funkcjonowania społecznego;
- strategii radzenia sobie z sytuacjami trudnymi przez sprawców przemocy.

W artykule przyjęto następującą definicję przemocy: „Przemoc domowa, zwana też przemocą w rodzinie, to zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie skierowane przeciw członkowi rodziny, które narusza prawa i dobra osobiste, powodując cierpienie i szkody” (Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, prowadzony przez PARPA w Polsce — cyt. za: Sasal, 1998, s. 17). Definicja ta odnosi się do sytuacji przemocy, w której sprawcą, a także ofiarą może być osoba dorosła lub dziecko. Najczęściej sprawcą jest dorosły, a ofiarą partner i/lub dziecko, lecz kierunek tej zależności może ulec odwróceniu. Definicja ta zawiera intencjonalne działanie sprawcy przemocy, przemoc związana jest z relacją z osobą bliską (partner, współmałżonek), w której istnieje nierówny układ sił, w układzie tym dochodzi do wykorzystania władzy i siły fizycznej przez silniejszego przeciwko słabszemu, powodującego szkody i naruszenie wszelkich dóbr osoby pokrzywdzonej oraz brak możliwości samoobrony.

W polskim prawie karnym stosowanie przemocy wobec członka rodziny nosi nazwę znęcania się. W kodeksie karnym przestępstwo znęcania się jako jedno z przestępstw przeciwko rodzinie i opiece jest określone brzmieniem art. 207 § 1, 2, 3 — Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Głównym dobrem chronionym przez ten przepis jest należyte, wolne od znęcania się traktowanie ludzi w rodzinie w aspekcie zdrowia fizycznego i moralnego. Przez znęcanie się należy rozumieć działanie lub zaniechanie (przemoc czynna lub bierna) polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dolegliwych cierpień moralnych (przemoc fizyczna lub psychiczna), powtarzające się albo jednorazowe, lecz intensywne i rozciągające w czasie.

Metody badań

Badaniami objęto 405 mężczyzn, wobec których wszczęto postępowanie z art. 207 § 1, 2 lub których skazano z art. 207 § 1, 2 za znęcanie się nad członkami swojej rodziny.

W badaniu wykorzystano następujące techniki badawcze:

- Skala Inteligencji — D. Wechslera — metodą tą za pomocą wystandaryzowanych pytań i zadań dokonuje się pomiaru inteligencji wyrażonej w postaci ilorazu inteligencji (oceny zdolności jednostki do celowego działania);
- Skala Samoakceptacji E.M. Bergera — składa się z 36 twierdzeń, osoby badane proszone są o ocenienie (na pięciostopniowej skali), w jakiej mierze te twierdzenia stanowią trafny opis ich osobowości, uczuć, zachowań, postaw i przekonań; rzetelność skali E.M. Bergera została sprawdzona w warunkach polskich za pomocą współczynnika α Cronbacha i wyniosła 0,87, podczas gdy w skali oryginalnej współczynnik rzetelności wyniósł 0,89 (Potocka-Hoser, 1985);
- kwestionariusz Delta R. Drwala — narzędzie do pomiaru zgeneralizowanego poczucia kontroli, traktowanego jako wymiar osobowości; kwestionariusz składa się z 24 zdań skali LOC wskazujących na wewnętrzną albo zewnętrzną kontrolę wzmocnień oraz 10 zdań skali KŁ — kłamstwa; rzetelność skal obliczona za pomocą współczynnika α Cronbacha wyniosła dla LOC — 0,51, dla KŁ — 0,59).
- kwestionariusz SABD autorstwa Arnolda Bussa i Ann Durkee (opracowanie J.M. Stanika, A. Roszkowskiej, J. Kucharewicz — Stanik, Roszkowska, Kucharewicz, 2006) został wykorzystany do charakterystyki sprawców przemocy w zakresie podmiotowej cechy, jaką jest agresywność, oraz do wykazania różnic i podobieństw w stopniu nasilenia poszczególnych form agresji wśród badanych; autorzy dokonali pomiaru rzetelności skal, obliczając stabilność bezwzględną metodą „test — retest”; współczynnik rzetelności dla określonych skal jest następujący: agresja fizyczna — 0,984, agresja pośrednia, skłonność do irytacji — 0,967, negatywizm — 0,968, uraza — 0,962, podejrzliwość — 0,968, agresja słowna — 0,975, poczucie winy — 0,964.
- Formalna Charakterystyka Zachowania — Kwestionariusz Temperamentu (FCZ-KT) J. Strelaua; test ten jest narzędziem przeznaczonym do diagnozy podstawowych, pierwotnie biologicznie zdeterminowanych wymiarów osobowości — określanych mianem temperamentu; psychometryczna charakterystyka Skal FCZ-KT jest następująca: żywawość (ZW) — 0,77, perseweratywność (PE) — 0,79, wrażliwość sensoryczna (WS) — 0,73, reaktywność emocjonalna (RE) — 0,83, wytrzymałość (WT) — 0,85, aktywność (AK) — 0,83.

Przeprowadzono skategoryzowany wywiad ze sprawcami przemocy. Wykorzystano także analizę dokumentu: akt sądowych, w tym celu sporządzono matrycę taksonomiczną umożliwiającą kodowanie danych zawartych w aktach spraw. Dane pochodzące z każdej ze spraw zostały usystematyzowane według kategorii: dane demograficzne sprawców przemocy, dane penologiczne, parametry psychologiczne dotyczące sprawców zebrane z opinii biegłych sądowych, okoliczności dokonania czynu.

W ramach pierwszego etapu analizy statystycznej biorącą udział w badaniach próbę 405 sprawców przemocy domowej poddano podziałom tak, aby otrzymać podgrupy badanych, różniące się w zakresie wybranych cech osobowościowych. Ze względu na braki w materiale badawczym wykluczono część osób, zakwalifikowanych do dalszej analizy zostało 325 sprawców. W celu wyodrębnienia z całej grupy badanych określonych podgrup, które byłyby homogeniczne ze względu na wybrane cechy podmiotowe, posłużono się procedurą analizy skupień, która opiera się na podobieństwie obiektów i umożliwia ich porównywanie, a następnie grupowanie w skupienia pod względem wielu cech jednocześnie.

W przypadku próby badawczej omawianej w niniejszym opracowaniu podstawę grupowania stanowiły wyniki w ramach 17 czynników osobowych; grupowano w skupienia najbardziej pod względem czynników osobowych podobne do siebie osoby. Biorąc pod uwagę cel pracy, zastosowano niehierarchiczną metodę skupiania: technikę *k*-średnich. Z uwagi na to, iż w technice tej przyjmuje się z góry określoną liczbę klasterów, procedura polegała na tym, że analizy skupień dokonano kolejno dla różnej ich liczby, a następnie wybrano takie rozwiązanie, które dało optymalne i dające się merytorycznie zinterpretować zróżnicowanie. W rezultacie przeprowadzonej analizy w badanej grupie sprawców przemocy wyodrębniono cztery podgrupy (skupienia), różniące się w zakresie wybranych cech osobowościowych. W celu porównania czterech wybranych grup w zakresie cech osobowości i temperamentu zastosowano także test Anova i Test NIR (jednoczynnikowa analiza wariancji uzupełniona szczegółowymi testami *post hoc*). Wyniki badań wskazały, że jest siedem cech osobowości i trzy cechy temperamentu, które różnicują wszystkie grupy na poziomie $p < 0,001$. Cechy wiodące osobowości to: iloraz inteligencji, samoakceptacja, poczucie kontroli, agresja fizyczna, podejrzliwość, skłonność do irytacji, poczucie winy; w zakresie cech temperamentu są to: reaktywność emocjonalna, wytrzymłość i aktywność.

W następnej kolejności dokonano charakterystyki sprawców konkretnych grup, mając na uwadze ich funkcjonowanie biologiczne, społeczne, proces socjalizacji oraz radzenie sobie z sytuacjami trudnymi.

Wyniki badań

Charakterystyka grup sprawców w zakresie wybranych cech osobowości

Wartości średnich (steny) i odchyłeń standardowych uzyskanych w grupie sprawców przemocy w zakresie 17 czynników indywidualnych zostały przedstawione w tabeli 1 oraz na rys. 1.

Tabela 1

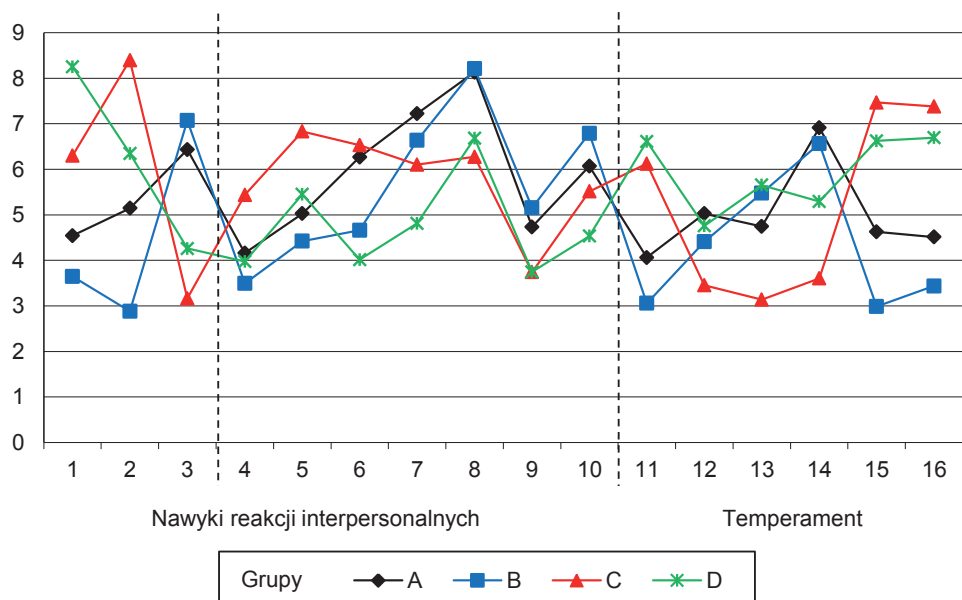
Statystyka opisowa

Zmienne kryterialne (steny)		Klaster	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Iloraz inteligencji		A	113	4,584	0,989
		B	71	3,620	1,418
		C	66	6,318	1,438
		D	75	8,240	1,063
Samoakceptacja		A	113	5,106	0,724
		B	71	2,972	0,736
		C	66	8,379	0,739
		D	75	6,347	0,814
Samokontrola (Drwał)		A	113	6,487	1,389
		B	71	7,070	1,005
		C	66	3,242	1,589
		D	75	4,387	1,394
Nawyki reakcji interpersonalnych	negatywizm	A	113	4,159	1,948
		B	71	3,493	1,985
		C	66	5,439	2,240
		D	75	3,973	2,124
	uraza	A	113	5,027	1,998
		B	71	4,423	2,660
		C	66	6,833	2,065
		D	75	5,453	1,877
	podejrzliwość	A	113	6,265	1,722
		B	71	4,662	2,426
		C	66	6,530	1,438
		D	75	4,013	2,147

cd. tab. 1

1	2	3	4	5	6
Nawyki reakcji interpersonalnych	agresja fizyczna	A	113	7,221	1,926
		B	71	6,634	1,447
		C	66	6,106	1,773
		D	75	4,813	2,179
	agresja słowna	A	113	8,133	1,398
		B	71	8,211	1,264
		C	66	6,273	1,811
		D	75	6,680	1,517
	agresja pośrednia	A	113	4,735	1,674
		B	71	5,155	1,191
		C	66	3,742	1,591
		D	75	3,747	1,918
	skłonność do irytacji	A	113	6,071	1,684
		B	71	6,789	1,286
		C	66	5,515	1,481
		D	75	4,533	2,022
Temperament	żwawość	A	113	4,062	1,549
		B	71	3,056	1,275
		C	66	6,121	1,196
		D	75	6,613	1,916
	perseweratywność	A	113	5,027	1,497
		B	71	4,408	1,785
		C	66	3,455	0,948
		D	75	4,760	1,777
	wrażliwość sensoryczna	A	113	4,743	1,368
		B	71	5,479	0,908
		C	66	3,136	1,518
		D	75	5,653	1,751
	reaktywność emocjonalna	A	113	6,912	1,892
		B	71	6,563	1,619
		C	66	3,606	1,872
		D	75	5,293	1,558
	wytrzymałość	A	113	4,628	1,712
		B	71	2,986	1,563
		C	66	7,470	1,427
		D	75	6,627	1,769
	aktywność	A	113	4,513	1,626
		B	71	3,437	1,451
		C	66	7,379	1,557
		D	75	6,693	1,823

N — liczebność; *M* — średnia arytmetyczna; *SD* — odchylenie standardowe

Rys. 1. Centra skupień — wynik badań:

1 — iloraz inteligencji, 2 — samoakceptacja, 3 — samokontrola, 4 — negatywizm, 5 — uraza, 6 — podejrzliwość, 7 — agresja fizyczna, 8 — agresja słowna, 9 — agresja pośrednia, 10 — skłonność do irytacji, 11 — żwawość, 12 — perseweratywność, 13 — wrażliwość sensoryczna, 14 — reaktywność emocjonalna, 15 — wytrzymałość, 16 — aktywność.

Liczba kryteriów w przeprowadzonej analizie klastrowej jest na tyle duża, że można w sposób klarowny przedstawić jej interpretację. W artykule zostaną przedstawione przede wszystkim te wyniki, które stały się podstawą wyróżnienia ze względu na cechy osobowości i temperamentu określonych typów sprawców przemocy. Skupiając się na zróżnicowaniu wewnątrz klastrowych, można powiedzieć, że dla każdej z wyróżnionych grup istnieje określony, tworzący konstelację, układ charakteryzujących daną grupę cech. Grupy można scharakteryzować w następujący sposób:

Grupa A (113 osób) — sprawcy **reaktywnie agresywni** — wysoka agresja, wysoka reaktywność emocjonalna, niska aktywność i wytrzymałość; zewnętrzne umiejscowienie poczucia kontroli, przeciętny poziom samoakceptacji; inteligencja poniżej przeciętnej (ociężałość umysłu, iloraz inteligencji 85); umiarkowane poczucie winy.

Badani charakteryzują się ilorazem inteligencji określanym jako poziom inteligencji poniżej przeciętnej (ociężałość umysłu); wskazuje to na niską sprawność procesów myślowych badanych, pomimo iż mieszczą się oni jeszcze w pojęciu normy intelektualnej. Można przewidywać, że jednostki te mogą mieć trudności z rozwiązywaniem różnorodnych prob-

lemów życiowych. Sprawcy reaktywnie agresywni charakteryzują się także przeciętnym poziomem samoakceptacji, czyli rozbieżność pomiędzy „ja realnym” a „ja idealnym” jest niska, a więc regulatorem zachowania się tych sprawców są zarówno oczekiwania, jak i poziom aspiracji. Osoby te wykazują przekonanie, że zdarzenia życia codziennego oraz zachowania tych osób są rezultatem działania czynników sytuacyjnych, losowych i nie podlegają ich kontroli, zatem angażowanie się w jakieś działania nie ma większego sensu, ponieważ to, co się zdarzyło, nie zależy od owych działań (Drwal, 1981).

Sprawcy z grupy A przejawiają wysoką reaktywność emocjonalną, niską zwawość i aktywność, przeciętną wrażliwość sensoryczną, perseweratywność, wytrzymałość. Osoby wykazujące w wysokim stopniu cechę reaktywności charakteryzują się dużą pobudliwością emocjonalną nawet na najdrobniejsze zdarzenia, są słabo odporni emocjonalnie z tendencją do załamывania się w sytuacjach trudnych. Dokonując analizy strukturalnej wyników FCZ-KT, zauważyć można, że osoby te są przeciętnie wytrzymałe, wysoko reaktywne, słabo aktywne, wykazują przeciętną wrażliwość sensoryczną i perseweratywność.

Sprawcy reaktywnie agresywni charakteryzują się wysokim poziomem agresji emocjonalnej (zachowania agresywne są reakcją na przeciążenia stymulacyjne, stanowią skuteczny sposób redukcji stymulacji, nadoptrymalnego poziomu aktywacji); zachowania regulują na poziomie emocjonalno-popędowym (brak umiejętności kontroli poznawczej zachowań agresywnych, iloraz inteligencji poniżej przeciętnej), brakuje im zdolności aktywnego zadaniowego radzenia sobie w sytuacjach trudnych, na takie sytuacje reagują: irytacją, złością, gniewem, zamiast poszukiwaniem ich rozwiązania (niska aktywność, zwawość, przeciętna wytrzymałość); postrzegają wyniki swoich zachowań jako pozostające poza ich kontrolą (słaba aktywność, wyrażająca się niewielką liczbą zachowań ukierunkowanych na określone cele).

Grupa B (71 osób) — sprawcy o niskich kompetencjach zaradczych — przeciętna agresja fizyczna i pośrednia, umiarkowanie reaktywni, niska aktywność i wytrzymałość, niska samoakceptacja i skrajnie zewnętrzne poczucie kontroli; inteligencja w granicach normy (pogranicze upośledzenia, iloraz inteligencji 72); niskie poczucie winy.

Ze względu na określony układ cech grupa ta wymaga szerszej analizy niż pozostałe. Sprawcy o niskich kompetencjach zaradczych charakteryzują się ilorazem inteligencji na pograniczu pomiędzy upośledzeniem umysłowym a normą. Wskazuje to na znaczne utrudnienia w przetwarzaniu informacji w centralnym układzie nerwowym, najczęściej obniża precyzję odbioru informacji oraz możliwość i prawidłowość zastosowania efektów owego procesu w praktyce. Skutkuje to

słabo rozwiniętym myśleniem abstrakcyjnym. Osoby z tej grupy mają ograniczoną zdolność do analizy i uogólnień, do zauważania istoty rzeczy i wnioskowania logicznego. W opinii badaczy osoby na pograniczu upośledzenia charakteryzują się obniżeniem sprawności czynności poznawczych, takich jak: spostrzeganie, wyobraźnia, uwaga i — częściowo — pamięć.

Sprawcy przemocy należący do tej grupy przejawiają bardzo niski poziom samoakceptacji, oznacza to dużą rozbieżność informacyjną pomiędzy ich „ja realnym” a „ja idealnym”. Rozbieżność ta prowadzi do przejęcia funkcji regulacyjnych przez strukturę „ja idealnego”, czyli poziom aspiracji stanowi źródło napięcia emocjonalno-motywacyjnego, silnej stymulacji, wywołując nadoptimalny wzrost aktywacji i silne napięcie emocjonalne (Jakubik, 1997).

Badani charakteryzują się ponadto wysokim poczuciem kontroli zewnętrznej. Jest w nich przekonanie, że to, co się im zdarza w życiu, nie jest zależne od ich działań, wpływ na to mają inne siły, osoby. Brak im zaufania do własnych możliwości, kontrolowania tego, co się dzieje w określonych sytuacjach. Sprawcy o niskim poziomie samoakceptacji z zewnętrznym poczuciem kontroli spostrzegają wynik własnej działalności jako wynik przypadkowy, pozostający poza ich kontrolą, a więc wynik tych działań przestaje sterować ich zachowaniem, zatem nie sprzyja zaangażowaniu motywacji do zmiany zachowania czy zmiany sytuacji. Sprawcy o zewnętrznym poczuciu kontroli są przekonani o nieprzewidywalności zdarzeń w ich otoczeniu i niemożności ich kontrolowania przez siebie. Daje im to — uwzględniając niski poziom intelektualny, a więc trudności w odbiorze i przetwarzaniu informacji, niską samoakceptację — przekonanie o braku związku pomiędzy własnym zachowaniem a pozostałymi sytuacjami.

Przeciętna agresja fizyczna i pośrednia, przeciętna podejrzliwość, niski negatywizm i uraza wskazują, że sprawcy ci przejawiają skłonność do atakowania innych bezpośrednio lub pośrednio, najczęściej za pomocą słów. Są labilni emocjonalnie (przejawiają różną gamę uczuć: od złości, zazdrości do lęku, niepokoju). Nie mają w sobie poczucia rozgoryczenia, gniewu. Są słabo odporni i wytrzymali, nie potrafią radzić sobie z problemami życia codziennego.

Sprawcy o niskich kompetencjach zaradczych są mało wytrzymali i aktywni, z niską odpornością emocjonalną, labilni emocjonalnie, słabo aktywni zawodowo i społecznie, mało elastyczni w zachowaniu (mają ograniczoną zdolność do analizy i uogólnień, do wnioskowania logicznego). Przejawiają skłonność do atakowania innych bezpośrednio lub pośrednio za pomocą słów. Agresja tych sprawców może służyć jako mechanizm podwyższenia poziomu samoakceptacji i kontroli nad otoczeniem

— podnoszenie poczucia własnej wartości przez obniżenie wartości innych (Kubacka-Jasiecka, 1996). Agresja może być wywołana zarówno atakiem, jak i czynnikami drażniącymi.

Grupa C (85 osób) — sprawcy **psychopatyczno-odwetowi** — wysoka uraza i podejrzliwość, niska reaktywność emocjonalna, umiarkowana agresja; wysoka wytrzymałość i aktywność; samoakceptacja bardzo wysoka, samokontrola wewnętrzna; inteligencja przeciętna (iloraz inteligencji 99); bardzo niskie poczucie winy.

Cechami dominatywnymi tej grupy są wrogość, brak poczucia winy, niska reaktywność. Wrogość — według Bussa (podaję za: Kosewski, 1977) — przejawia się nienawiścią do otoczenia, zazdrością, tłumionym uczuciem gniewu i rozgoryczenia. Osoby te są przekonane, że inni przynoszą im krzywdę lub ją planują. Opozycyjni wobec autorytetów i władzy, często także wobec prawa. Odporni na presję społeczną i wpływ innych, kontrolują otoczenie.

Niska reaktywność emocjonalna (wraz z niską wrażliwością sensoryczną) wskazuje, że wrażliwość emocjonalna sprawców z tej grupy jest mała, są odporni emocjonalnie, nie przejawiają w sytuacjach trudnych tendencji do załamania. Wydolność sprawców tej grupy jest duża: osoby te charakteryzują się dużą aktywnością zachowań, są wytrzymałe, potrafią sobie radzić w niekorzystnych warunkach. Są niskoreaktywni, a więc posiadają większe zapotrzebowanie na stymulację. Źródłem stymulacji mogą być bodźce zewnętrzne, np. otoczenie, sytuacja, zadania, jak i własne zachowanie. Biorąc pod uwagę kontekst zachowań agresywnych: przemocy wobec najbliższych w rodzinie, można przypuszczać, że zachowania agresywne tych sprawców są często źródłem silnej stymulacji, szczególnie zachowania agresywne o charakterze instrumentalnym (sprawczym) są przez te osoby wykorzystywane do kompensacji niedoboru stymulacji. Sugestia ta może być potwierdzona wskaźnikiem samoakceptacji. Bardzo wysoka samoakceptacja wskazuje na niski stopień rozbieżności między „ja realnym” a „ja idealnym”, standardem regulacyjnym jest „ja realne”, a więc regulatorami zachowania są oczekiwania, co wyraża się dążeniem do ich potwierdzenia celem utrwalenia „ja realnego”. Mała rozbieżność między oboma rodzajami „ja” (wysoka samoakceptacja) ma niską wartość stymulacyjną, co może być jedną z przyczyn ciągłego niedostymulowania, tak typowego dla osobowości nieprawidłowej (Eliasz, 1981).

Sprawcy z tej grupy mają wiele rysów osobowości nieprawidłowej, cechą dominatywną tych osób jest wrogość, przejawia się ona tłumionym uczuciem gniewu i rozgoryczenia. Sprawcy ci są odporni emocjonalnie, nie przejawiają w sytuacjach trudnych tendencji do załamania. Odporni na presję społeczną i wpływ innych, kontrolują otoczenie. Mają większe zapotrzebowanie na stymulację, źródłem silnej stymula-

cji są dla nich zachowania agresywne o charakterze instrumentalnym (sprawczym) wykorzystywane do kompensacji niedoboru stymulacji. Agresja sprawców może być: po pierwsze, źródłem silnej stymulacji, po drugie, mechanizmem uzyskiwania, podtrzymywania i powiększania kontroli nad otoczeniem, samopotwierdzeniem poczucia własnej wartości.

Grupa D (56 osób) to sprawcy z **dużym potencjałem przystosowawczym**. Na podstawie uzyskanych badań sprawców tej grupy można by określić jako osoby niemające dysfunkcji w strukturze osobowości, są to jednostki, których zasoby indywidualne są bardzo korzystne dla ich funkcjonowania zarówno poznawczego, jak i społecznego (zdolności radzenia sobie w różnych sytuacjach życiowych). Mają wysoki iloraz inteligencji, wysoką samoakceptację, samokontrolę wewnętrzną. Cechuje ich niski negatywizm, niska podejrzliwość, niska agresja pośrednia i fizyczna, przeciętna agresja słowna i uraza, wysoka aktywność, wytrzymałość, zwawość, przeciętna reaktywność emocjonalna, wrażliwość sensoryczna i perseweratywność, wysokie poczucie winy.

Konfiguracja cech wskazuje na efektywną regulację stymulacji i ogólnego nastawienia na poszukiwanie stymulacji (poziom pobudzenia w granicach optimum). Osoby te charakteryzują się dużymi możliwościami przystosowawczymi, krytycyzmem, w sytuacji frustracyjnej z reguły działają konstruktywnie, liczą się z informacją zwrotną o wynikach swojego postępowania. Przejawiają większą aktywność w poszukiwaniu informacji ułatwiających podjęcie określonej decyzji.

Agresja sprawców z dużym potencjałem przystosowawczym może być warunkowana wpływami sytuacyjnymi, głównie zewnętrznymi czynnikami sytuacyjnymi, takimi jak: określony rodzaj frustracji czy stresu, negatywna postawa partnerów interakcji, odbiór informacji. Wydaje się, że sygnały występujące w danej sytuacji aktywizują schematy poznawcze badanych związane z agresją i w ten sposób podwyższają wyrazistość reakcji agresywnych, nawet gdy jednostka nie doświadcza silnego pobudzenia afektywnego.

Funkcjonowanie biologiczne sprawców Uzależnienia, zaburzenia psychiczne

Podkreśla się znaczenie sprawności ośrodkowego układu nerwowego (dalej: OUN) w radzeniu sobie z sytuacjami trudnymi, stresowymi. Informacje o stanie zdrowia badanych zostały uzyskane z wywiadu z badanymi, z opinii biegłych psychiatrów, psychologów i dokumentacji medycznej

(kart choroby, orzeczeń lekarskich) zamieszczonych w aktach sprawy. Uzyskane dane medyczne konsultowano z lekarzami.

Porównanie badanych grup ze względu na zmienne opisujące funkcjonowanie OUN przedstawia tabela 2.

Tabela 2

Zmienne opisujące funkcjonowanie ośrodkowego układu nerwowego

Rodzaj uszkodzeń ośrodkowego układu nerwowego	Analiza klastrow — skupienia [%]				Ogółem	Testy sprawdzające istotność współzależności cech jakościowych	Wartość	df	Istotność asymptotyczna
	A	B	C	D					
Brak uszkodzeń	69,0	54,9	92,4	92,0	76,0	χ^2 Pearsona	41,934	6	0,000
Mikrouszkodzenie — nieprawidłowy zapis EEG	29,2	43,7	6,1	8,0	22,8	Iloraz wiarygodności	45,687	6	0,000
Znaczne uszkodzenie — diagnoza TK	1,8	1,4	1,5	0,0	1,2	Test związku liniowego	21,196	1	0,000

N = 325

Można zauważyć, iż 24% całej badanej grupy sprawców przejawia nieprawidłowości w funkcjonowaniu ośrodkowego układu nerwowego, najczęściej (22,8%) są to mikrouszkodzenia mózgu, które znajdowały potwierdzenia w patologicznym zapisie czynności bioelektrycznej mózgu. Mikrouszkodzenia najczęściej występowały u osób z grup: B (sprawcy o niskich kompetencjach zaradczych) i A (sprawcy reaktywnie agresywni). Badanie strukturalne mózgowia (TK) wskazuje na wyraźne uszkodzenie tkanki mózgowej jedynie u niewielkiego procentu osób w grupach A, B i C. Trudno stwierdzić, czy uszkodzenia te są rezultatem ewentualnych urazów bądź chorób OUN, mogą być również wynikiem uzależnienia od alkoholu. Można jednak przypuszczać, że u niektórych sprawców z grupy A i niektórych sprawców z grupy B nadmierna impulsywność i słaba kontrola zachowania mogą być związane z czynnikami mózgowymi i zmianami charakteropatycznymi (zaburzenia w zakresie sposobu i tempa reagowania na bodźce zewnętrzne oraz sposobu ich przeżywania i odczuwania, spowodowane zmianami organicznymi mózgu), przypuszczenie to jednak wymaga przeprowadzenia dalszych badań.

Niewątpliwą rolę w uruchamianiu aktów przemocy spełnia alkohol. Na ogół zwiększa agresywność, osłabia hamowanie, kontrolę i krytycyzm. Przyczynia się do długotrwałego konfliktu pomiędzy sprawcą a ofiarą. Wyniki dotyczące spożywania alkoholu przez sprawców zawiera tabela 3.

Tabela 3

Nadużywanie alkoholu przez sprawców przemocy

Alkoholizowanie się sprawców	Analiza klasterów — skupienia [%]				Ogółem	Testy sprawdzające istotność współzależności cech jakościowych	Wartość	df	Istotność asymptotyczna
	A	B	C	D					
Brak kontaktu z alkoholem lub picie okazjonalne	26,5	34,1	63,4	71,2	45,5	χ^2 Pearsona	40,338	3	0,000
Nadużywanie alkoholu	44,6	36,4	34,1	23,1	35,9	Iloraz wiarygodności	44,463	6	0,000
Uzależnienie od alkoholu	28,9	29,5	2,4	5,8	18,6	Test związku liniowego	3	1	0,000

N = 220

Wyniki wskazują, że ok. 36% sprawców przemocy nadużywa alkoholu, a uzależnionych (zdiagnozowanych medycznie) jest 18%. Najczęściej nadużywają alkoholu w kolejności opracowań procentowych sprawcy z grup A, B i C. Mają oni problemy z kontrolą picia i kontrolą własnego zachowania. Sprawcy grup A i B to osoby o niskim potencjale intelektualnym, zewnętrznie sterowne, często podatne na sugestie osób trzecich, pomimo różnic w poziomie samoakceptacji, agresji i reaktywności — najpewniej podobnie radzą sobie w sytuacjach trudnych, odreagowując swój gniew, frustrację z pomocą alkoholu. Często jest to ich podstawowa technika radzenia sobie z problemami. Należy dodać, iż w grupach tych jest najwięcej osób przejawiających organiczne uszkodzenia mózgu, być może jest to efekt wieloletniej intoksykacji alkoholowej. Sprawcy z grupy C, osoby wrogie, słabo reaktywne, przeważnie kontrolujące swoje zachowanie, mają silne zapotrzebowanie na stymulację, a alkohol jest jednym z podstawowych źródeł zwiększonego dopływu stymulacji i stworzenia usprawiedliwienia dla swojego zachowania: „ja nie jestem agresywny, to wina alkoholu”.

Zaburzenia psychiczne sprawców przemocy traktowane są jako czynniki ryzyka wystąpienia przemocy. Dane z badań informujące o stanie

zdrowia psychicznego sprawców pokazują, iż 93,2% sprawców przemocy domowej to osoby bez zaburzeń psychicznych (zob. tabela 4).

Tabela 4

Zaburzenia psychiczne badanych

Zaburzenia psychiczne	Analiza klasterów — skupienia [%]				Ogółem	Testy sprawdzające istotność współzależności cech jakościowych	Wartość	df	Istotność asymptotyczna
	A	B	C	D					
Brak	91,1	84,3	100	98,7	93,2	χ^2 Pearsona	30,752 (a)	15	0,009
Zespół depresyjno-lękowy	0,3	—	—	—	0,3	Iloraz wiarygodności	34,837	15	0,003
Psychoza poalkoholowa	4,5	5,7	—	—	2,8				
Depresja	—	1,4	—	1,3	0,6				
Zespół depresyjny na tle organicznym	1,8	8,6	—	—	2,5	Test związku liniowego	7,037	1	0,008
Epizody psychotyczne	1,8	—	—	—	0,6				

N = 325

U pozostałych sprawców przemocy na podstawie diagnozy psychiatrycznej wyróżniono przede wszystkim psychozy poalkoholowe i zaburzenia depresyjne na tle organicznym. Analizując zebrane dane, można zauważyć istotne różnice pomiędzy grupami. Najczęściej problemy z utrzymaniem zdrowia psychicznego mają sprawcy z grup A i B. Często są one związane z regularnym nadużywaniem alkoholu, co skutkuje wystąpieniem objawów psychozy poalkoholowej lub zespołu na tle organicznym. Nie stwierdzono objawów zaburzeń psychicznych wśród sprawców z grupy C, natomiast u niektórych badanych z grupy D zdiagnozowano depresję.

Przebieg socjalizacji rodzinnej sprawców przemocy

Socjalizację rodzinną sprawców starano się opracować, mając na względzie takie zmienne, jak: struktura rodziny, więź emocjonalna po-

między członkami rodziny, uzależnienie rodziców od alkoholu, choroby psychiczne rodziców oraz doświadczanie przez badanych przemocy w domu rodzinnym (zob. tabela 5).

Tabela 5

Struktura rodziny

Struktura rodziny biologicznej	Analiza klasterów — skupienia [%]				Ogółem	Testy sprawdzające istotność współzależności cech jakościowych	Wartość	df	Istotność asymptotyczna
	A	B	C	D					
Pełna	81,3	70,4	73,8	88,0	78,9	χ^2 Pearsona	44,748	15	0,000
Konkubinat	1,8	12,7	1,5	—	3,7	Iloraz wiarygodności	40,984	15	0,000
Niepełna — rozwód	8,0	11,3	4,6	8,0	8,0				
Dziecko panieńskie	7,2	5,6	20,0	4,0	8,7	Test związku liniowego	0,384	1	0,535
Wychowanek domu dziecka	1,8	0,0	0,0	0,0	0,6				

N = 325

Większość badanych sprawców (78,9%) wywodzi się z tzw. rodzin pełnych. Istnieją istotne różnice pomiędzy poszczególnymi grupami w zakresie struktury rodziny. Sprawcy z grupy B i C mieli najmniej korzystny układ ze względu na brak ojca (dziecko panieńskie, rodzina rozwiedziona), sprawcy z grupy D najczęściej wychowywali się w rodzinie o stabilnej strukturze. Jakże więzi łączyły badanych z rodzicami? Wyniki nie pokazały istotnych różnic między grupami. Zarówno w grupie A, B, jak i D dominowały przede wszystkim pozytywne więzi uczuciowe z matką, natomiast osoby z grupy C określały więzi emocjonalne z matką jako słabe, negatywne. 51% badanych miało pozytywny stosunek do obojga rodziców. Więzy emocjonalne zawarte w rodzinie powinny dawać jednostce poczucie przynależności i bliskości, kształtować empatię, szacunek dla drugiego człowieka. Pomimo wychowywania się sprawców w pełnej rodzinie, rodzice nie potrafili sprostać zadaniom wynikającym z ich roli. 65% sprawców przemocy określiło relacje pomiędzy rodzicami jako nieprawidłowe, konfliktowe, wręcz zaburzone. Często powodem konfliktów w rodzinie było nadużywanie alkoholu przez matkę, ojca lub oboje rodziców. Dane przedstawiają tabele 6 i 7.

Tabela 6

Nadużywanie alkoholu przez matkę sprawcy

Uzależnienie matki sprawcy od alkoholu	Analiza klasterów — skupienia [%]				Ogółem	Testy sprawdzające istotność współzależ- ności cech jakościowych	Wartość	df	Istot- ność asympt- otycz- na
	A	B	C	D					
Matka nieuza- leżniona	89,4	78,9	93,8	85,3	87,0	χ^2 Pearsona	7,608	3	0,550
Matka uzależ- niona	10,6	21,1	6,2	14,7	13,0	Iloraz wiary- godności	7,619	3	0,550
						Test związku liniowego	0,012	3	0,613

N = 325

Tabela 7

Nadużywanie alkoholu przez ojca sprawcy

Uzależnienie ojca sprawcy od alkoholu	Analiza klasterów — skupienia [%]				Ogółem	Testy spraw- dzające istotność współzależ- ności cech jakościowych	Wartość	df	Istot- ność asympt- otycz- na
	A	B	C	D					
Ojciec nieuza- leżniony	63,7	50,7	75,4	80,0	67,0	χ^2 Pearsona	16,871	3	0,001
Ojciec uzależ- niony	36,3	49,3	24,6	20,0	33,0	Iloraz wiary- godności	17,002	3	0,001

N = 325

W rodzinach sprawców problem nadużywania alkoholu dotyczył najczęściej ojców. Wystąpiły istotne różnice pomiędzy grupami sprawców. 70,4% sprawców o niskich kompetencjach zaradczych miało w domu bezpośredni kontakt z problemem alkoholowym ze względu na pogłębiający się proces uzależnienia ojca i matki. Jedna trzecia sprawców (32,1%) reaktywnie agresywnych wychowywała się w rodzinie, w której uzależniony był tylko ojciec. Alkoholizm w rodzinie wiąże się z konfliktowym życiem rodziców, niewłaściwym rozwiązywaniem problemów za pomocą siły, agresji, brakiem dodatnich więzi pomiędzy rodzicami. Sprzyja to w późniejszym życiu przyjmowania sposobu rozwiązywania konfliktów i zaspokajania potrzeb na zasadzie agresywnego ataku wobec innych. Na uwagę zasługuje fakt, iż uzależnienie matki badanych (oprócz badanych

z grupy B) było we wszystkich grupach raczej zjawiskiem stosunkowo rzadkim.

Nie stwierdzono istotnych różnic pomiędzy czterema grupami sprawców w zakresie zaburzeń psychicznych ich rodziców, takich jak: objawy schizofrenii, ostre i przemijające zaburzenia psychotyczne, zaburzenia nastroju, zaburzenia psychiczne spowodowane używaniem alkoholu (występowały w minimalnym zakresie w każdej grupie). Najczęściej występowały zaburzenia depresyjne matki.

W literaturze przedmiotu ważny jest pogląd, iż doświadczenie bycia krzywdzonym w dzieciństwie i obserwowanie przemocy używanej przez rodziców może przemienić ofiarę w sprawcę. Zadano pytanie: czy badani doświadczyli przemocy w rodzinach biologicznych? Przez doświadczenie przemocy rozumiano bycie ofiarą przemocy fizycznej. Uzyskane dane zawarto w tabeli 8.

Tabela 8

Doświadczenie przemocy w rodzinie biologicznej

Doświadczenie przemocy w rodzinie biologicznej	Analiza klasterów — skupienia [%]				Ogółem	Testy sprawdzające istotność współzależności cech jakościowych	Wartość	df	Istotność asymptotyczna
	A	B	C	D					
Brak przemocy	55,8	47,9	64,6	72,0	59,6	χ^2 Pearsona	10,206	3	0,012
Przemoc obecna	44,2	52,1	35,4	28,0	40,4	Iloraz wiarygodności	10,353	3	0,016
						Test związku liniowego	6,392	1	0,011

$N = 325$

Dane wskazują, że w każdej grupie osobowościowej sprawców część badanych doświadczyła przemocy w rodzinie pochodzenia. Sprawcy z grupy D — z dużym potencjałem przystosowawczym, wywodzący się z pełnej rodziny o prawidłowej atmosferze — doświadczyli najmniej negatywnych przeżyć związanych z przemocą w rodzinie. Najsilniej dotknięci działaniami przemocy zostali badani z grupy B — o niskich kompetencjach zaradczych. Zauważyć należy, że są to osoby o ilorazie inteligencji w granicach normy (pogranicze upośledzenia), z niskim poziomem samoakceptacji, a więc bardziej skłonne niż inni do naśladowania czyjś zachowania, nabytego w procesie uczenia się. Tym bardziej, gdy agresywne zachowanie jest nagradzane i przynosi korzyści. Rodzina, która przekazuje dzieciom normy i wartości dopuszczające przemoc we wzajemnych

relacjach, powoduje, że dzieci uczą się zachowań agresywnych w celu kontrolowania otoczenia i według tych schematów funkcjonują w dorosłym życiu. Ponadto doświadczenie przemocy w rodzinie powoduje obniżenie zdolności do kontrolowania wrogich uczuć i agresywnych impulsów. Najczęściej sprawcą przemocy w rodzinie pochodzenia badanych był ich ojciec.

Funkcjonowanie społeczne sprawców przemocy w rodzinie

W ramach zmiennej „funkcjonowanie społeczne sprawców przemocy w rodzinie” przedstawiono: status zawodowy, relacje w pracy oraz karalność badanych. Status zawodowy uzależniony jest między innymi od wykształcenia. Osoby charakteryzujące się w miarę wysokim poziomem wykształcenia to sprawcy z grupy D — z dużym potencjałem przystosowawczym, 55% posiadało wykształcenie średnie, 16% wykształcenie wyższe, pozostali to osoby z wykształceniem zawodowym. Najniższy poziom wykształcenia charakteryzował sprawców z grupy B — o niskich kompetencjach zaradczych; 79% posiadało wykształcenie podstawowe, często ukończone w szkole specjalnej, 8% — niepełne podstawowe, pozostali wykształcenie zawodowe. Sprawcy grupy A — reaktywnie agresywni — w większości legitymowali się wykształceniem zawodowym o różnych profilach, stanowili oni 69% badanych; pozostali to osoby o wykształceniu podstawowym, a 10% — średnim. W grupie C — sprawców psychopatyczno-odwetowych — notowano różny poziom wykształcenia; zawodowe — 38%, 31% — wykształcenie średnie i tyleż samo wykształcenie podstawowe (zob. tabela 9).

Mit dotyczący statusu zawodowego mężczyzn — sprawców przemocy, sugerujący, że są to osoby bezrobotne, na utrzymaniu partnerki, czerpiące dochody przede wszystkim z pracy dorywczej, nie jest do końca sprawdzony. Z wyników nasuwa się ogólny wniosek, iż większość badanych pracuje, posiada swoje źródło utrzymania. Badane grupy sprawców przemocy w rodzinie różnią się istotnie statusem zawodowym. Podobny status prezentują osoby z grupy C i D. Osoby te są czynne zawodowo, mają dochody finansowe: pensję, emeryturę lub rentę, zasiłek przedemerytalny. Ich pozycję zawodową potwierdza wykształcenie i cechy osobowości (aktywni, żwawi, wytrzymali, posiadający wysoki poziom samoakceptacji, wysoki potencjał intelektualny). Problemy z utrzymaniem pracy mogą mieć sprawcy z grupy B — najsłabiej wykształceni, o potencjale intelektualnym w granicach normy, niskiej samoakceptacji, niskiej wytrzymałości, żwawości i niskiej aktywności, prawdopodobnie także w życiu zawodowym.

Tabela 9

Status zawodowy sprawców przemocy

Status zawodowy sprawcy	Analiza klasterów — skupienia [%]				Ogółem	Testy sprawdzające istotność współzależności cech jakościowych	Wartość	df	Istotność asymptotyczna
	A	B	C	D					
Pracujący	50,4	42,3	75,8	81,3	60,9	χ^2 Pearsona	61,007	21	0,000
Bezrobotny z zasiłkiem	4,4	—	1,5	—	1,8				
Bezrobotny bez zasiłku	21,2	23,9	4,5	5,3	14,8				
Emeryt	6,2	4,2	4,5	5,3	5,2	Test wiarygodności	66,723	21	0,000
Rencista	9,7	18,3	10,6	5,3	10,8				
Pracujący okresowo	2,7	9,9	1,5	—	3,4				
Na utrzymaniu partnera	2,7	1,4	—	—	1,2	Test związku liniowego	14,344	1	0,000
Pobierający zasiłek przedemerytalny	2,7	—	1,5	2,7	1,8				

N = 325

Skoro większość badanych pracuje, to muszą utrzymywać określone relacje w pracy z kolegami, przełożonymi, podwładnymi. Zbadano, czy sprawcy przejawiający zachowanie agresywne w domu potrafią kontrolować swoje emocje w pracy, czy również tam mają problemy w kontaktach z innymi, jeżeli tak, to powinny one wpływać na ich relacje w miejscu pracy. Pytanie było zasadne. Na tę kwestię zwrócili już uwagę Amy Holtzworth-Munroe i Gregory L. Stuart (1994), które wyróżniły dwa typy sprawców jeden typ to osoby stosujące przemoc w obszarze swojego domu, wyłącznie wobec własnej rodziny, drugi to sprawcy antyspołeczni — dokonujący aktów przemocy zarówno w rodzinie, jak i poza nią, często także w pracy. Relacje w pracy mogą częściowo określić typ sprawcy przemocy.

Sytuację zawodową sprawców określano na podstawie wskaźników wyodrębnionych przez trzech niezależnych sędziów kompetentnych z danych uzyskanych z wywiadu z badanymi. Te wskaźniki to: wysokość zarobków, praca na czas określony, praca dorywcza, praca z perspektywami rozwoju, sukcesy w pracy, stałe zagrożenie utraty pracy, zadowolenie z pracy, konflikty z kolegami, konflikty z przełożonymi,

uznanie kolegów, uznanie przełożonych. Uzyskane dane zamieszczono w tabeli 10.

Tabela 10

Relacje zawodowe sprawców przemocy

Relacje zawodowe	Analiza klasterów — skupienia [%]				Ogółem	Testy sprawdzające istotność współzależności cech jakościowych	Wartość	df	Istotność asymptotyczna
	A	B	C	D					
Bardzo dobre	5,3	3,1	19,6	25,4	14,8	χ^2 Pearsona	33,855	9	0,000
Dobre	68,4	46,9	72,5	52,4	61,1	Iloraz wiarygodności	39,205	9	0,000
Trudne/złe	26,3	50,0	7,8	22,2	24,1	Test związku liniowego	5,855	1	0,016

N = 325

Uzyskane wyniki sugerują, że badani potrafią utrzymać dobre relacje w pracy, posiadają uznanie ze strony przełożonych, są szanowani, doceniani przez kolegów, mogą liczyć na ich pomoc, nie mają poważnych konfliktów w pracy, potrafią dostosować się do otoczenia. Pomiedzy grupami wystąpiły istotne różnice. Bardzo dobre relacje (25,4%) utrzymują sprawcy z grupy D — osoby o wysokim potencjale intelektualnym, prawidłowej samoocenie, bez kompleksów, starające się kontrolować swoje zachowanie, aktywne zawodowo, społecznie. Dobre i bardzo dobre relacje w pracy mają także sprawcy z grupy C. Konstelacja ich cech osobowościowych wskazuje, że są to jednostki o osobowości nieprawidłowej, w celu osiągnięcia korzyści — pozytywnej oceny swojej osoby — manipulują innymi, co pozwala im unikać konfliktów i utrzymać dobre relacje. Problemy z utrzymaniem pozytywnych kontaktów w pracy przejawia połowa sprawców z grupy B; słaba wytrzymałość na trudy i stresy, niska odporność emocjonalna, nieumiejętność radzenia sobie z problemami powodują, że osoby te mogą reagować agresywnie nawet na bodźce słabe, doznane ze strony otoczenia, utrudnia im to utrzymanie dobrego kontaktu z innymi. 68% badanych sprawców z grupy A potrafi utrzymać dobre kontakty w pracy, są lubiani przez współpracowników.

Ostatnią zmienną braną pod uwagę w analizie funkcjonowania społecznego badanych była karalność sprawców przemocy. Dane przedstawia tabela 11.

Tabela 11

Czyny karalne popełniane przez badanych

Karalność sprawcy	Analiza klasterów — skupienia [%]				Ogółem
	A	B	C	D	
Niekarany	83,2	84,5	90,9	96,0	88,0
Karany	16,8	15,5	9,1	4,0	12,0

N = 325

Uzyskane wyniki pokazują, iż większość z badanych sprawców przemocy nie popełniła czynów karalnych. Nie ma także istotnych różnic pomiędzy sprawcami w konkretnej grupie. Najczęściej popełnianą kategorią przestępstw były: przestępstwo znęcania się na członkami rodziny (art. 207, art. 246 k.k.) oraz przestępstwa, które w zespole swych ustawowych znamion zawierają znamię „czynna napaść” (art. 135 § 1 k.k.).

Strategie radzenia sobie z sytuacjami trudnymi przez sprawców przemocy

W literaturze przedmiotu przedstawia się sprawców przemocy domowej jako jednostki niewłaściwie reagujące na stres (O’Leary, 1993; Saunders, 1992; Kubacka-Jasiecka, 2006), z brakiem umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych (Vasselle-Augenstein, Ehrlich, 1992), co zostało wyeksponowane jako jedna z właściwości mechanizmu psychopatologicznego odpowiedzialnego za dynamikę przemocy w związkach małżeńskich. Nie było badań opisujących radzenie sobie sprawców przemocy w sytuacjach stresogennych, rozpatrywanych zarówno w kategorii stylów radzenia, procesu, jak i strategii radzenia sobie w sytuacjach trudnych.

W ramach niniejszych badań starano się odpowiedzieć na pytania: (1) Jakie strategie radzenia sobie stosują w sytuacji stresu określonego typu sprawcy przemocy?, (2) Czy zachodzą istotnie statystyczne różnice pomiędzy typami sprawców przemocy w podejmowaniu przez nich strategii radzenia sobie?

Aby udzielić odpowiedzi na pytania, wykorzystano Kwestionariusz WCQ (The Ways of Coping Questionnaire) R.S. Lazarusa i S. Folkman. Kwestionariusz ten jest narzędziem przeznaczonym do pomiaru aktywności podejmowanej przez człowieka w sytuacji stresowej. W celu określenia trafności testu posłużono się eksploracyjną analizą czynnikową (metoda wyodrębniania czynnika — osi głównych; metoda rotacji — va-

rimax). Na podstawie wykresu ospyska i procentu wyjaśnionej wariancji ustalono ostateczną liczbę trzech czynników. Ich interpretacja dała następujące skale: „rozwiązywanie problemu z wykorzystaniem wsparcia innych”, „ucieczka/unikanie”, „minimalizowanie problemu z myśleniem życzeniowym”.

Uzyskane wyniki zostały przedstawione w tabeli 12.

Zaobserwowano istotne statystycznie różnice w stosowaniu przez sprawców strategii radzenia sobie z sytuacjami trudnymi. Sprawcy reaktywnie agresywni (z grupy A) w sytuacjach trudnych stosowali strategię „ucieczki/unikania” ($M = 37,7333$), w dalszej kolejności „rozwiązywanie problemu z wykorzystaniem wsparcia innych” ($M = 21,0177$) oraz „minimalizowanie problemu z myśleniem życzeniowym” ($M = 19,3717$).

Sprawcy o niskich kompetencjach zaradczych (grupa B) wykorzystywali strategię zaradcze w postaci „minimalizowania problemów z myśleniem życzeniowym” ($M = 25,2535$), „ucieczki/unikania” ($M = 20,8133$), najmniej korzystano ze strategii „rozwiązywania problemów z wykorzystaniem wsparcia innych” ($M = 19,2394$).

Ucieczka/unikanie to strategia najczęściej (w porównaniu z pozostałymi grupami sprawców) stosowana przez sprawców psychopatyczno-odwetowych (grupa C) ($M = 63,1515$), w następnej kolejności badani ci radzili sobie w sytuacjach trudnych za pomocą strategii „rozwiązywanie problemów z wykorzystaniem wsparcia innych” ($M = 20,7424$), najrzadziej wykorzystywano strategię „minimalizowanie problemu z myśleniem życzeniowym” ($M = 13,4242$). Sprawcy z dużym potencjałem przystosowawczym (grupa D) w celu rozwiązania sytuacji trudnych stosowali strategię „rozwiązywanie problemów z wykorzystaniem wsparcia innych” ($M = 42,1867$). W mniejszym zakresie sposobem rozwiązywania ich problemów była „ucieczka/unikanie” ($M = 28,1593$) oraz „minimalizowanie problemu z myśleniem życzeniowym” ($M = 9,1549$).

Należy mocno podkreślić, że podjęcie przez jednostkę konkretnej strategii zależy nie tylko od rodzaju sytuacji, ale także od cech osobowości badanych. Zgodnie z koncepcją S. Hobfolla (2006), S. Folkman, R.S. Lazarusa (1986, 2006), niektóre cechy osobowości można sprowadzić do kategorii zasobów, czyli właściwości jednostki związanych z nią samą lub jej relacjami w sytuacji, decydujących o formie i przebiegu działań zaradczych. Umiejętności rozwiązywania problemów, samoocena, poczucie kontroli (Kobasa, Puccetti, 1983), umiejętności intelektualne, poznawcza elastyczność, poczucie kompetencji (Holahan, Moos, 1991) oraz własności struktury „ja” (Sarason, Sarason, Shearin, 1986; Hobfoll, 2006) to niektóre z kategorii zasobów jednostki decydujących o jej poradzeniu sobie z sytuacją trudną. Podjęta strategia jest wypadkową tych zmiennych.

Tabela 12

Strategie radzenia sobie przez sprawców przemocy (jednoczynnikowa analiza wariancji)

Grupa	N	M	SD	SEM	Test						df1	df2	P
					górna	dolna	min	max	Levene'a				
WCQ_1	A	113	21,0177	1,48193	0,13941	20,7415	21,2939	18,00	23,00	24,671	3	321	0,000
	B	71	19,2394	4,94676	0,58707	18,0686	20,4103	16,00	35,00				
	C	66	20,7424	2,45144	0,30175	20,1398	21,3451	18,00	24,00				
	D	75	42,1867	1,21581	0,14039	41,9069	42,4664	38,00	43,00				
Razem	325	25,4585	9,60464	0,53277	24,4103	26,5066	16,00	43,00					
WCQ_2	A	113	37,7333	2,05554	0,23735	37,2604	38,2063	33,00	41,00	11,898	3	321	0,000
	B	71	20,8133	7,42336	0,88099	20,4964	21,0106	22,00	51,00				
	C	66	63,1515	2,03237	0,25017	62,6519	63,6511	60,00	66,00				
	D	75	28,1593	2,38510	0,22437	27,7147	28,6039	24,00	32,00				
Razem	325	37,0585	14,41063	0,79936	35,4859	38,6310	22,00	66,00					
WCQ_3	A	113	19,3717	1,85739	0,17473	19,0255	19,7179	16,00	22,00	18,266	3	321	0,000
	B	71	25,2535	1,39200	0,16073	24,4931	26,1336	18,00	23,00				
	C	66	13,4242	2,83419	0,34886	12,7275	14,1210	9,00	17,00				
	D	75	9,1549	3,10137	0,36807	8,4208	9,8890	7,00	15,00				
Razem	325	16,2646	5,11873	0,28394	15,7060	16,8232	7,00	23,00					

WCQ_1 — rozwiązywanie problemu z wykorzystaniem pomocy specjalistów; WCQ_2 — unikanie (ucieczka); WCQ_3 — minimalizowanie problemu z myśleniem życzeniowym.

Analiza uzyskanego materiału dotyczącego strategii radzenia sobie przez badanych sprawców w kontekście ich cech osobowości pozwala na pewne refleksje. Nie pretendują one, oczywiście, do roli generalnych rozstrzygnięć, wymagają bowiem dodatkowych badań.

Sprawcy reaktywnie agresywni (grupa A) w sytuacjach trudnych stosowali strategię ucieczki/unikania. Jest to powszechny sposób radzenia sobie z problemami, uciekanie od problemu będącego źródłem stresu może łagodzić negatywne stany emocjonalne i obniżać przykre napięcia. Badani z tej grupy to jednostki charakteryzujące się wysoką reaktywnością emocjonalną, niską aktywnością i wytrzymałością. Należałoby zatem oczekiwać, że podstawową strategią radzenia sobie powinna być redukcja przykrych napięć poprzez np. zachowania agresywne. Jak zatem można wyjaśnić stosowanie strategii „ucieczka/unikanie problemu”? Wydaje się, że sprawcy reaktywnie agresywni doświadczają w sytuacji trudnej silniej niż inni negatywnych emocji (reagują emocjami szczególnie łatwo i szczególnie silnie), reaktywność emocjonalna powiększa dystres psychologiczny, dlatego też podejmują działania, które niwelują skutecznie i szybko przykre napięcia, często są to zachowania agresywne pełniące rolę obronną wobec zbyt silnej stymulacji zewnątrzpochodnej, wywołującej wysokie poziomy pobudzenia oraz lęk. Myślę, że dałoby się u nich wyróżnić dwie fazy zmagania się ze stresem: pierwsza to wybuch negatywnych emocji, a druga, gdy przykre napięcia nadal trwają, to ucieczka, „oderwanie się”, „wyłączenie negatywnych myśli” od problemu (np. oglądanie telewizji, picie alkoholu, ucieczka w sensie dosłownym — wychodzenie z domu). Spożywanie alkoholu obniża napięcie, ale utrudnia wykonywanie zadań lub powoduje zaniechanie aktywności zadaniowej. Nadużywanie alkoholu minimalizuje skutki stresu, ale natychmiast powoduje dodatkowe szkody, które są kolejnym źródłem stresu. Sprawcy reaktywnie agresywni w radzeniu sobie nie są zorientowani na podjęcie zadań i rozwiązanie problemów, ich strategia ukierunkowana jest na uciekanie — wypieranie problemu, wystrzeganie się myślenia o nim, unikanie przeżywania przykrych doświadczeń danych sytuacji. Poza tym przekonanie o zależności zdarzeń od losu, braku związku między własnym zachowaniem a sytuacją (zewnętrzne poczucie kontroli) powoduje — przy niskiej samoakceptacji — podjęcie raczej strategii unikania aniżeli aktywnego przezwyciężenia stresu/zagrożenia. „Walka” z własnymi emocjami wyczerpuje zasoby jednostki, osłabiając energię potrzebną do uporania się ze stresem; może prowadzić do stanu „poznawczej demobilizacji”, uniemożliwiając konstruktywne podejście do problemu (Sędek, 1991). Wśród sprawców reaktywnie agresywnych pomocna okazywała się także strategia mi-

minimalizowania problemu w formie autoperswazji: „tak naprawdę nic złego się nie dzieje”.

Sprawcy o niskich kompetencjach zaradczych (grupa B) w konfrontacji z sytuacją stresową stosowali strategie obronne typu „minimalizowanie problemu z myśleniem życzeniowym” oraz „ucieczka/unikanie”. „Minimalizacja problemu z myśleniem życzeniowym” to strategia zasłaniania problemu, zmniejszania jego znaczenia i czekania, aż sytuacja sama się rozwiąże (minie kryzys), służy to budowaniu ochrony siebie samego — unikaniu informacji związanych z zagrożeniem. Osobnicze wyposażenie sprawców o niskich kompetencjach zaradczych sugeruje, że mogą mieć problemy z wykorzystaniem własnych zasobów do poradzenia sobie z trudną sytuacją. Dotyczy to przede wszystkim przekonania o własnych możliwościach związanych z poczuciem kontroli, niską samoakceptacją i ograniczeniem funkcji intelektualnych (pogranicze upośledzenia). Badani minimalizują problem, nie chcą lub nie potrafią — ze względu na niskie kompetencje intelektualne, społeczne — ocenić go, zinterpretować. Wysokie zewnętrzne poczucie kontroli może odgrywać rolę postawy obronnej — mechanizmu pozwalającego na nieprzyjmowanie odpowiedzialności za własne zachowanie i sytuację. Sprawcy tej grupy w procesie zmagania się z sytuacją trudną są nastawieni na redukcję napięcia emocjonalnego, realnego obniżenia jej poziomu poprzez konstruowanie ocen sytuacji nieadekwatnych do jej realności. Działania zaradcze są uwikłane w myślenie życzeniowe, złudzenia, które pełnią funkcje obronne podtrzymujące dotychczasową samoocenę, a także przeciwstawiają się obniżaniu „ja idealnego”. Minimalizowanie problemu, niedostrzeganie go jest także związane z procesami wypierania i fantazjowaniem (myślenie życzeniowe).

Sprawcy psychopatyczno-odwetowi (grupa C) posługiwali się w określonej sytuacji strategią unikania/ucieczki, w dalszej kolejności sposobem radzenia było rozwiązywanie problemu przez aktywne działanie lub wsparcie np. specjalistów. Analiza profilu psychologicznego tej grupy sprawców pozwala na dokonanie pewnych refleksji odnośnie do strategii radzenia sobie ze stresem. Sprawcy psychopatyczno-odwetowi w sytuacji trudnej stosują działania, których celem jest manipulowanie oraz kontrolowanie emocji i napięć wywołanych stresem, pozwala to na utrzymanie dystansu wobec zagrożenia, jednak w sytuacjach wymagających rozwiązań perspektywicznych okazuje się nieefektywne, a nawet destrukcyjne. Uraza i podejrzliwość, niskie poczucie winy, wysoka samoakceptacja — pomimo dobrej sprawności intelektualnej — nie pozwalają badanym na zmierzenie się z problemem, realne ocenienie sytuacji i swojej w niej roli. Unikanie myślenia o sytuacji i problemie, powstrzymywanie się od działania jest najlepszym sposobem zachowania integralności osobowo-

ści: podtrzymywania obrazu własnej osoby, samooceny, tożsamości. Mechanizm ten wiąże się z unikaniem stanu rozbieżności informacyjnej między antycypacjami powstałymi w strukturze „ja” a informacjami generowanymi wewnątrz systemu poznawczego, dopływającymi z otoczenia.

Sprawcy z dużym potencjałem przystosowawczym (grupa D) stosowali strategię „rozwiązywanie problemów z wykorzystaniem wsparcia innych”, tj. strategię zorientowaną na rozwiązywanie problemów, poszukiwanie relacji z otoczeniem i zmianę sytuacji. Należy zwrócić uwagę, że grupę tę stanowią osoby o wysokim ilorazie inteligencji, z wysokim poczuciem kontroli wewnętrznej i wysoką samoakceptacją, sprawców tych charakteryzuje wysoka wytrzymałość i umiarkowana reaktywność emocjonalna. W pracach Jana Strelaua (2000, 2006) i Teresy Klonowicz (1984, 1992) zamieszczone są wyniki badań świadczące o tym, że cechy temperamentalne, takie jak reaktywność i aktywność, pozostają w bliskim związku z radzeniem sobie ze stresem ze względu na moderowanie poziomu aktywacji wywołanego określonym stresorem (wpływają na zabarwienie doznanych emocji). Jednocześnie — według Richarda S. Lazarusa i Susan Folkman (1984) — poczucie umiejscowienia kontroli, będące wymiarem osobowości, odgrywa szczególną rolę w motywowaniu zachowań w sytuacjach trudnych. Można założyć, że sprawcy przemocy z grupy D jako osoby „wewnątrzsterowne” — ze względu na większą pewność siebie, zaufanie do własnych możliwości, a także większą wewnętrzną presję do działania wynikającą z potrzeby ochrony poczucia kontroli i samoakceptacji — szybciej starali się dokonać analizy sytuacji, poznać przyczynę problemu, szybciej też następowała u tych sprawców ocena problemu jako możliwego do rozwiązania lub nie. Gdy konkretne działania mające doprowadzić do rozwiązania powstałego problemu nie odnoszą skutku, badani z tej grupy korzystają z pomocy innych. Dane uzyskane w wywiadzie wskazały, że najczęściej byli to: psycholodzy, pracownicy Ośrodków Interwencji Kryzysowej, także księża. Umiejętność wykorzystania wsparcia innych jest związana z kompetencjami społecznymi tych sprawców.

Niektórzy sprawcy (być może w przypadku, kiedy sytuacja okazywała się zbyt trudna) mieli tendencję do unikania, niepodejmowania dalszych starań, często wiązało się to z tym, że czekali na bardziej sprzyjające okoliczności, np.: pomoc innych, dodatkowe informacje.

Podsumowanie

Celem przeprowadzonych przeze mnie badań było przedstawienie charakterystyki sprawców przemocy w rodzinie. Uzyskany materiał badawczy pozwolił na wydzielenie czterech grup sprawców różniących się wybranymi cechami osobowości: poczuciem kontroli, samoakceptacją, nawykami reakcji interpersonalnych oraz strukturą temperamentu i funkcjonowaniem intelektualnym. W następnej kolejności cztery wydzielone grupy scharakteryzowano ze względu na ich funkcjonowanie biologiczne, przebieg procesu socjalizacji, funkcjonowanie społeczne oraz strategie radzenia sobie ze stresem.

Sprawcy grupy A — **reaktywnie agresywni** — charakteryzują się wysokim poziomem agresji emocjonalnej, ich zachowania agresywne są reakcją na przeciążenia stymulacyjne, skutecznym sposobem redukcji nadoptrymalnego poziomu aktywacji. Regulacja zachowania przebiega na poziomie emocjonalno-popędowym (brak umiejętności kontroli poznawczej zachowań agresywnych, iloraz inteligencji poniżej przeciętnej), brak zdolności aktywnego zadaniowego radzenia sobie w sytuacjach trudnych. Postrzegają wyniki swoich zachowań jako pozostające poza ich kontrolą. Sprawcy z grupy B — **o niskich kompetencjach zaradczych** — są mało wytrzymali i mało aktywni, z niską odpornością emocjonalną, labilni emocjonalnie, mało elastyczni w zachowaniu (mają ograniczoną zdolność do analizy i uogólnień, do wnioskowania logicznego); silnie zewnątrznie sterowni. Przejawiają skłonność do atakowania innych bezpośrednio lub pośrednio za pomocą słów. Agresja tych sprawców może się przejawiać jako mechanizm podwyższenia poziomu samoakceptacji i kontroli nad otoczeniem — podnoszenie przez obniżenie wartości innych (Kubacka-Jasiecka, 1996). Agresja może być wywołana zarówno atakiem, jak i czynnikami drażniącymi. Osoby z grupy C — sprawcy **psychopatyczno-odwetowi** — posiadają wiele rysów osobowości nieprawidłowej, cechami dominatywnymi sprawców z tej grupy są wrogość, brak poczucia winy, niska reaktywność. Są odporni emocjonalnie, bez tendencji do załamania. Posiadają większe zapotrzebowanie na stymulację, źródłem silnej stymulacji są dla nich zachowania agresywne o charakterze instrumentalnym (sprawczym) wykorzystywane do kompensacji niedoboru stymulacji. Agresja sprawców może być źródłem silnej stymulacji, mechanizmem podtrzymywania i powiększania kontroli nad otoczeniem. Sprawców z grupy D — **z dużym potencjałem przystosowawczym** — można by uznać — analizując ich profil cech osobowości — za jednostki radzące sobie w sytuacjach trudnych, posiadające zasoby indywidualne bardzo korzystne

dla ich funkcjonowania zarówno poznawczego, jak i społecznego: wysoką inteligencję, wysoką samoakceptację, samokontrolę wewnętrzną. Konfiguracja cech wskazuje na efektywną regulację stymulacji i ogólne nastawienie na poszukiwanie stymulacji. Zachowanie agresywne badanych może być warunkowane wpływami sytuacyjnymi. Wydaje się, że sygnały występujące w danej sytuacji aktywizują schematy poznawcze badanych związane z agresją i w ten sposób podwyższają wyrazistość reakcji agresywnych, nawet gdy jednostka nie doświadcza silnego pobudzenia afektywnego.

Analiza strategii radzenia sobie typów sprawców przemocy z sytuacjami trudnymi rozciągającymi się w czasie pozwoliła na ustalenie prostych wniosków. Psychologiczne procesy zmagania się ze stresem w grupie badawczej realizowały się zasadniczo różnie, w grupie A (sprawców reaktywnie agresywnych) oraz w grupie C (sprawców psychopatyczno-odwetowych) poprzez strategie ucieczki/unikania, czyli wycofywanie się z bezpośredniej konfrontacji z trudnościami, w grupie D (sprawców z dużym potencjałem przystosowawczym) wykorzystywano działania instrumentalne skierowane na zadanie w charakterze planowanego rozwiązania problemu, często przy pomocy specjalistów; sprawcy z grupy B (jednostki o niskich kompetencjach zaradczych) stosowali strategię minimalizowania problemu z myśleniem życzeniowym nastawioną na kontrolę emocji i ochronę siebie samego. Uzyskane wyniki wskazują, że sprawcy reaktywnie agresywni (grupa A), o niskich kompetencjach zaradczych (grupa B) oraz sprawcy psychopatyczno-odwetowi (grupa C) wykorzystują kilka strategii, jednak w pierwszej kolejności stosują strategie zorientowane na redukcję napięcia emocjonalnego, głównie dążą do zmiany własnego nastawienia do problemu za pomocą mechanizmów obronnych bez zmiany źródła stresu, czyli takiego umysłowego przepracowania problemu, aby jednostka była w stanie zachować równowagę emocjonalną w sytuacji nasilonego stresu (Horowitz, 1993). Nie rozwiązują problemu, obniżają jedynie napięcie emocjonalne związane z sytuacją.

Pomiędzy grupami sprawców występowały istotne różnice w zakresie ich socjalizacji, funkcjonowania biologicznego, nadużywania alkoholu i funkcjonowania społecznego.

Mając na uwadze całą grupę 325 badanych, można przedstawić następujące wnioski: 36% sprawców przemocy nadużywało alkoholu, uzależnionych — zdiagnozowanych medycznie — było 18%. Można zatem przyjąć, iż alkoholizowanie się sprawcy jest ważnym czynnikiem ryzyka występowania przemocy.

Sprawcy przemocy domowej wywodzili się najczęściej z rodziny pełnej, 65% sprawców przemocy określiło relacje pomiędzy rodzicami jako

nieprawidłowe, konfliktowe, wręcz zaburzone. Często powodem konfliktów w rodzinie było nadużywanie alkoholu przez ojca i matkę.

40% badanych było w dzieciństwie ofiarami przemocy, w każdej grupie osobowościowej sprawców część badanych doświadczyła przemocy w rodzinie pochodzenia.

Sytuację zawodową sprawców można określić jako dobrą, 60% badanych to osoby pracujące, ok. 17% utrzymuje się z emerytury lub renty. Sprawcy przemocy mają dobre relacje w pracy z kolegami, przełożonymi, są szanowani, doceniani, nie mają poważnych konfliktów.

Psychologiczne opiniodawstwo sądowe w sprawach o znęcanie się sprowadza się do ustalenia procesów motywacyjnych sprawców przemocy domowej. Pod uwagę bierze się zarówno czynniki sytuacyjne, jak i wewnętrzne osobowościowe, m.in. poczucie własnej wartości, kontrolę emocji, sposoby radzenia sobie ze stresem. Wyróżnienie typowej sylwetki i mechanizmów funkcjonowania sprawców przemocy, szczególnie w bliskich relacjach partnerskich, spowoduje, że biegły będzie dysponował wiedzą na temat różnych typów osobowości sprawców przemocy i dzięki temu będzie mógł dokładniej wypowiedzieć się o właściwościach procesu motywacyjnego, systemie struktur regulacyjnych oraz motywach zachowania sprawcy. Wnikliwe badanie sprawców przemocy powinno pozwolić na coraz lepsze dostosowanie systemu pomocy dla ofiar i sprawców przemocy w rodzinie. Leczenie sprawców nie może być tylko alternatywą wobec postępowania sądowego, musi zostać elementem całościowych programów interwencji wobec przemocy w rodzinie. Wyróżnienie sprawców przemocy w zakresie cech osobowości, o określonym profilu, ułatwi ocenę stopnia zagrożenia agresją z jego strony, pozwoli na dobór odpowiedniego programu leczniczego i terapeutycznego. Dla sprawców agresywnych sytuacyjnie (grupa D) wskazany byłby program psychoedukacyjny o charakterze behawioralno-poznawczym, dla sprawców agresywnych reaktywnie (grupa A) oprócz treści psychoedukacyjnych w programie terapeutycznym należałoby uwzględnić ich własną pracę nad wzmacnianiem mechanizmów kontroli i uczeniem radzenia sobie ze stresem. Dla sprawców agresywnych z rysami osobowości nieprawidłowej (grupa C) konieczny jest program uwzględniający leczenie zaburzeń osobowości, a działania terapeutyczne skierowane powinny być na zmianę przekonań sprawcy dotyczących przemocy, a w szczególności mechanizmu zaprzeczania. Sprawcy z grupy B powinni zostać objęci działaniami psychologicznymi umożliwiającymi im nabycie umiejętności radzenia sobie z różnymi sytuacjami trudnymi, kontrolę emocji oraz budowanie poczucia wartości.

Bibliografia

- Badura-Madej W., Dobrzyńska-Mesterhazy A., 2000: *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*. Kraków.
- Barnett O.W., Miller-Perrin C.L., Perrin R.D., 1997: *Family Violence across the Lifespan*. Thousand Oaks—London—New Delhi.
- Bennett L.W., Williams O.J., 1999: *Men who Batter*. In: *Family Violence*. Ed. R.L. Hampton. Thousand Oaks.
- Browne K., Herbert M., 1999: *Zapobieganie przemocy w rodzinie*. Przel. E. Bielawska-Batorowicz. Warszawa.
- Drwal J., 1981: *Osobowość wychowanków zakładów poprawczych*. Warszawa.
- Dutton D.G., 1988: *The Domestic Assault of Women: Psychological and Criminal Justice Perspectives*. Boston.
- Dutton D.G., 2001: *Przemoc w rodzinie*. Warszawa.
- Eliasz A., 1981: *Temperament a system regulacji stymulacji*. Warszawa.
- Gelles R.J., 1987: *Family Violence*. 2nd ed. Beverly Hills.
- Giles-Sims J., 1983: *Wife-beating: Eating Systems Theory Approach*. New York.
- Goldstein J.H., 1986: *Aggression and Crimes of Violence*. Oxford.
- Hamberger L.K., Hastings J.E., 1986: *Personality Correlates of Men Who Abuse Their Partners: A Moss Validations Study*. „Journal of Family Violence”, no. 1.
- Hobfoll S.E., 2006: *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*. Gdańsk.
- Holahan C.J., Moos R.H., 1991: *Live Stressors, Personal and Social Resources and Depression: A four-year structural model*. „Journal of Abnormal Psychology”, no. 52.
- Holzworth-Munroe A. et al., 2003: *Do Subtypes of Martialy Violent Men Continue to Differ over Time?* „Journal of Consulting and Clinical Psychology”, no. 71.
- Holzworth-Munroe A., Stuart G.L., 1994: *Typologies of Male Batters: Three subtypes and the differences among them*. „Psychological Bulletin”, no. 116.
- Horowitz M.J., 1993: *Stress-response Syndromes: A review of posttraumatic stress and adjustment disorders*. In: *International handbook of traumatic stress syndromes*. Eds. J.P. Wilson, B. Raphael. New York.
- Jakubik A., 1997: *Zaburzenia osobowości*. Warszawa.
- Klonowicz T., 1984: *Reaktywność a funkcjonowanie człowieka w różnych warunkach stymulacyjnych*. Wrocław.
- Klonowicz T., 1992: *Radzenie sobie ze stresem: rola temperamentu i poczucia kontroli*. W: *Różnice indywidualne: możliwości i preferencje*. Red. J. Strelau, W. Ciarkowska, E. Nęcki. Wrocław.
- Kobasa S.C., Puccetti M.C., 1983: *Personality and Social Resources in Stress Resistance*. „Journal of Personality and Social Psychology”, no. 45.
- Kosewski M., 1977: *Agresywni przestępcy*. Warszawa.
- Krahe B., 2005: *Agresja*. Gdańsk.
- Kubacka-Jasiecka D., 1996: *Adaptacyjno-obronne mechanizmy i funkcje młodzieżowych zachowań agresywnych*. W: *Agresja wśród dzieci i młodzieży. Perspektywa psychopedagogiczna*. Red. A. Frączek, I. Pufal-Struzik. Kielce.
- Kubacka-Jasiecka D., 2006: *Agresja i autodestrukcja z perspektywy obronno-adaptacyjnych dążeń JA*. Kraków.
- Lazarus R.S., 1986: *Paradygmat stresu i radzenia sobie*. „Nowiny Psychologiczne”, nr 3—4.
- Lazarus R.S., 2006: *Stress and Emotion. A new synthesis*. New York.

- Lazarus R.S., Folkman S., 1984: *Stress, Appraisal and Coping*. New York.
- O'Leary K.D., 1993: *Through a Psychological Lens: Personality traits, personality disorders, and levels of violence*. In: *Current controversies on family violence*. Eds. R.J. Gelles, D.R. Loske. Newbury Park.
- O'Neil J.M., 1981: *Patterns of gender role conflict and strain: Sexism and fear of femininity in Men's lives*. „Personal and Guidance Journal”, no. 60.
- Potocka-Hoser A., 1985: *Aktywiści organizacji społecznych i politycznych w zakładzie przemysłowym. Obraz własnej osoby i otoczenia społecznego w latach 1978 i 1981*. Wrocław.
- Rode D., 1998: *Przemoc w rodzinie. Kobieta jako ofiara przemocy wewnątrzmałżeńskiej. W: Agresja i przemoc we współczesnym świecie. T. 2: Agresja i przemoc w instytucjach wychowawczych*. Red. Z. Brańka, M. Szymański. Kraków.
- Sarason I.G., Sarason B.R., Shearin E.N., 1986: *Social Support as an Individual Difference Variable: Its stability, origins, and relational aspects*. „Journal of Personality and Social Psychology”, no. 5.
- Sasal H.D., 1998: *Niebieskie Karty*. Warszawa.
- Saunders D.G., 1992: *A Typology of Men who Barter: Three types derived from cluster analysis*. „American Orthopsychiatry”, no. 62.
- Sędek G., 1991: *Jak ludzie radzą sobie z sytuacjami, na które nie ma rady? W: Złudzenia, które pozwalają żyć. Szkice z psychologii społecznej*. Red. M. Kofta, T. Szutrowa. Warszawa.
- Stanik J.M., Roszkowska A., Kucharewicz J., 2006: *Psychologiczna diagnoza zachowań agresywnych w świetle badań Skala Agresji Buss-Durkee (SADB) — wyniki badań i normalizacja tekstu. W: Zastosowanie wybranych technik diagnostycznych w psychologicznej praktyce klinicznej i sądowej*. Red. J.M. Stanik. Katowice.
- Steinmetz S.K., 1987: *Family Violence. Past, present and future*. In: *Handbook of marriage and the family*. Eds. M.B. Sussman, S.K. Steinmetz. New York.
- Strelau J., 2000: *Temperament. W: Psychologia. Podręcznik akademicki. Psychologia ogólna. T. 2*. Red. J. Strelau. Gdańsk.
- Strelau J., 2006: *Temperament jako regulator zachowania z perspektywy półwiecza badań*. Gdańsk.
- Vasselle-Augenstein R., Ehrlich A., 1992: *Male Batterers: Evidence for Psychopathology*. In: *Intimate Violence: Interdisciplinary Perspectives*. Ed. E.C. Viano. Bristol.
- Weitzman J., Dreen K., 1982: *Wife Beating: A view of the marital dyad*. „Social Casework”, no. 63.
- Wiehe V.R., 1998: *Understanding Family Violence*. Thousand Oaks.